

CSEPELI GYÖRGY

Az írás a falon

ESSZÉ

DOI: 10.56699/MT.2024.3.1

ABSZTRAKT

A cikk sorra veszi a ma élő emberiséget a nem túl távoli jövőben fenyegető veszélyeket, melyek közt ott van a klímaváltozás, a globális társadalmi egyenlőtlenség, a migráció, a túlnépesedés, a vallási fundamentalizmus és az evolúciósan az emberben maradt rövid távú gondolkodás, az önzés és a mohóság következményeként fenntarthatatlan növekedés. A legnagyobb veszélyforrás az emberi képességeket kiterjesztő mesterséges intelligencia, mely paradox módon a megoldást is hozhatja.

KULCSSZAVAK: klímaváltozás, migráció, globális társadalmi egyenlőtlenségek, túlnépesedés, fundamentalizmus, mesterséges intelligencia

A z Ószövetségben Dániel próféta könyve számol be Belszár babilóniai király lakomájáról, melyet az uralkodó főemberei, feleségei és ágyasai számára rendezett, előhozatva az ezüst- és aranyedényeket, melyeket atyja a zsidók jeruzsálemi templomából rabolt el. A lakomát azonban megzavarta a terem meszelt falán megjelenő írás, melynek szövegét a jelenlévők közül senki nem tudta megfejteni. Végül a palota egyik zugából előkerítették Dánielt, aki a hatalmától megittasult uralkodónak szemébe mondta, hogy „megmérettél, és híjával találtattál”. Belszár országglása még aznap véget ért, megölték, és birodalmát elfoglalták a médek.

A világ mai hatalmasai nem olvassák a Bibliát, s ha időnként össze is jönnek Davosban vagy a G7-országok vezetőinek különböző luxushelyeken rendezett csúcstalálkozóin, aligha vennék észre az írást, ha megjelenne lakomáik termeinek falán. A Föld, melyen uralkodnak, végzetesen megbetegedett, s bár a betegség tünetei nyilvánvalók, az okai annál kevésbé.

A hidegháborúnak véget vető „csodálatos év”, 1989 után úgy tűnt, hogy megszabadulva az USA és a Szovjetunió szembenállásának nyűgétől az emberiség a tartós béke és prosperitás korába lép. Francis Fukuyama 1992-ben megjelent könyvében a „történelem végét”, a liberalizmus világraszóló győzelmét hirdette lelkesen (Fukuyama, 1994). Ez a várakozás azonban hiú ábrándnak bizonyult. Samuel Huntington egy évvel később

megjelent cikkében arra figyelmeztetett, hogy a Szovjetunió kiesésével a korábbi egyensúly végzetesen megbillent, és az új világrend kialakulásáig tartós káoszra kell felkészülni (Huntington, 1993).

Beigazolódott Hankiss Elemér sejtése a „bizonytalanság koráról” (Hankiss, 2011). Meglátása teljes összhangban van a modern stratégiaelmélet tézisével, miszerint jelenünkben és jövőnkben a katonai, gazdasági és politikai vezetőknek egy olyan világgal kell szembenézniük, melyben egyszerre van jelen a változékonyság, a bizonytalanság, a komplexitás és a sokértelműség, melyek együttesét a VUCA (*Volatile, Uncertain, Complex, Ambiguous*) betűszóval jelölték (Bennis–Nanus, 1986).

A fordulat 2001. szeptember 11-én következett be, amikor öngyilkos muszlim terroristák menetrendszerű repülőgépeket az Amerikai Egyesült Államok szimbolikus jelentőségű épületeibe vezettek be. A leglátványosabb a New York-i Világkereskedelmi Központ ikertornyai ellen intézett támadás volt, melynek eredményeként mindkét épület kigyulladt, kártyavárszerűen összeomlott, s az égő romok alatt sok ezer ember lelte halálát, amit a CNN egyenes közvetítésében a Föld lakói mind láthattak. A Nyugatot ért gyilkos támadás mindmáig tartó láncreakciót váltott ki, beteljesítve Huntington pesszimista jóslatát, melyet a nagy magyar költő, Vörösmarty Mihály már 1851-ben elővételezett *Előszó* című látomásos versében:

„A vész kitört. Vérfagylaló keze
Emberfejekkel lapdázott az égre,
Emberszivekben dúltak lábai.
Lélekzetétől meghervadt az élet,
A szellemek világa kialutt,
S az elsötétült égnak arcain
Vad fénnel a villámok rajzolak le
Az ellenséges istenek haragját.
És folyton-folyvást ordított a vész,
Mint egy veszetté bősüzt szörnyeteg.
Amerre járt, irtóztató nyomában
Szétszaggatott népeknek átkai
Sohajtanak fel csonthalmok közül;

A világ mai hatalmasai nem olvassák a Bibliát, s ha időnként össze is jönnek Davosban vagy a G7-országok vezetőinek különböző luxushelyeken rendezett csúcstalálkozóin, aligha vennék észre az írást, ha megjelenne lakomáik termeinek falán. A Föld, melyen uralkodnak, végzetesen megbetegedett, s bár a betegség tünetei nyilvánvalók, az okai annál kevésbé.

És a nyomor gyámoltalan fejét
Elhamvadt városokra fekteti.
Most tél van és csend és hó és halál.
A föld megőszült;
Nem hajszálanként, mint a boldog ember,
Egyszerre őszült az meg, mint az isten,
Ki megteremtven a világot, embert,
E félig istent, félig állatot,
Elborzadott a zordon mű felett
És bánatában ősz lett és öreg.”

A vallási fundamentalizmus által táplált terrorizmus azonban csak egyike a Földet s az emberiséget sújtó vészeknek. Hosszabb távon civilizációnk teljes elpusztulásával fenyeget a klímaváltozás. Mint a neves magyar evolúciobiológus, Szathmáry Eörs mondja, a klímaváltozás egyik következménye a termőföld tönkremenetele. Másik következménye a vízkörforgás sebességének növekedése, amelynek eredménye egyes helyeken az elsivatagosodás, más helyeken pedig a túlvizesedés. A változások a kaoszelméletből következőleg nem lineárisan, hanem exponenciálisan következnek be, a jövőt a múlt alapján egyáltalán nem láthatjuk előre. Szathmáry szerint nem kizárt, hogy 2050 körül civilizációnkat globális összeomlás fenyegeti, ami radikálisan új lehetőség, hiszen korábban csak lokálisan enyésztek el civilizációk, mint például az egykor virágzó Angkor. Az emberi közösség egésze nincs veszélyben, de azzal számolni kell, hogy a nem túl távoli jövőben bekövetkező összeomlás által megtizedelt emberiség újrakezdi a civilizáció építését (Balavány, 2023).

Az emberiséget győtrő betegség tünete a létszámnövekedés, melyről Szathmáry Eörs azt mondja, hogy bár a technológiai fejlődés jóvoltából a mezőgazdaság egyre növekvő létszámú embert képes eltartani, a mennyiség ebben az esetben nem csap át minőségbe, s inkább rontja, mint javítja civilizációnk túlélésének az esélyeit. A Föld természeti értékeit nem volna szabad tovább rombolni.

Amikor az emberek megjelentek a Földön, eleve nomád életet éltek, majd a zömük letelepedett, de sokan közülük egyéni és kollektív vállalkozásokban továbbra is mozogtak. A klímaváltozás felgyorsítja a mozgást, hiszen a fiziológiai életfeltételek romlása, az éhség, a szomjúság százmilliókat kényszerít arra, hogy kedvezőbb természeti környezetben keressék megmaradásukat.

A migrációnak azonban nem a klímaváltozás az egyetlen oka. Legalább ennyire latba esik a jobb és szabadabb élet reménye. A Pareto-elvnek megfelelően a Föld lakóinak 80 százaléka a Földön megtermelt javak 20 százalékan kényszerül osztozni, míg a javak 80 százaléka a Földön élők 20 százalékanak jut. Ebből adódóan a Föld lakóinak többsége szegénységben kényszerül élni, amit nem igazol többé a túlvilági egyenlőség korábban még hihető ígérete. A földi világ egészét behálózó kommunikációs háló jóvoltából mindenki mindent láthat, hallhat, s a jólét képei illuzórikus közelségbe hozzák a gazdagokat és a szépeket, akik látványa a Föld megszorítottjaiban és megnyomorítottjaiban felkelti a Nietzsche által *ressentiment*-nak nevezett kollektív irigység érzését. Ehhez társul, hogy a mozgást megkönnyítő közlekedési eszközök tömeges hozzáférhetősége exponenciálisan növeli a szülőföldjüket elhagyó személyek számát, akik ha egyedül érkeznek is, idővel követik őket családjaik.

A Pareto-eloszlás szerint korábban jól elkülönült kulturális-civilizációs terek a hátrányos helyzetükből előnyös helyzetbe menekülők tömegeinek megjelenése következtében közel kerültek egymáshoz, ami nem feltétlenül jelenti azt, hogy az érkezők értékei megegyeznek az őket befogadó közeg tagjai által elfogadott értékekkel. Emiatt súlyos konfliktusok robbanhatnak ki az ínségből a bőségbe igyekvő bevándorlók és a cél-

országban élők között. A konfliktusok jellemző módon magukkal hoznak a múltból hozott sérelmeket, amelyek a jelenben igazolást jelenthetnek a bosszúra, melyre a befogadó országok értelmiségi elitje lelkiismeret-furdalásos antirasszizmussal reagál. Ez az érzés motiválja a gyarmatosító múltra emlékeztető szobrok, emléktáblák, feliratok eltüntetését, a „fehér történelem” átírását.

A migráció nem csak az emberek sajátja. A klímaváltozás következményeként már kórokozók is útra kelhetnek, már leküzdöttek hitt betegségek is újraéledhetnek. A 2019-ben Kínából indult, majd az egész lakott világon elterjedt SARS-CoV-2 vírus által okozott pandémia figyelmeztetés volt arra, hogy a jövőben újabb járványok várhatók, s ha nem készülünk fel ezekre, a következmények végzetesek lehetnek (Brooks et al., 2020).

Arisztotelész legvadabb aggályait beigazolvva a 20. században mind a demokratikus, mind a diktatórikus rendszerekben megjelentek a tömegek a politikában, amit José Ortega y Gasset a „tömegek lázadásaként” értékelt. A folyamat a 20. század végén teljesedett ki, amikor az internetre lépett közlők tömegei által diribdarabra tört nyilvánosságban mindenkinek lehetősége nyílt a társadalmi élet legkülönbözőbb területeivel kapcsolatos nézetek közlésére, aminek eredményeképpen a korábbi elitek kapuőrszerepét az influenszerek vették át, akiket a követők, a rajongók tartanak meg szerepükben, amíg nem jönnek helyettük mások, akik még ügyesebbek a figyelemfelkeltésben. A népszerűség áldozata az igazság, mely többé nem számít, bármilyen témáról van is szó. A politikában a populizmus kiszorította a racionális érvek ütköztetésére alapozott demokratikus deliberációt.

A mind bizonytalanabb nemzetközi környezetben az egymásban nem bízó nagyhatalmak egyre közelebb kerülnek ahhoz, hogy beleessenek a Thuküdidész által egykor leírt csapdába, melynek lényege, hogy a nemzetközi rendszerben elfoglalt uralkodó pozíciója elvesztésétől tartva az inkumbens nagyhatalom hadat indít felemelkedőben lévő versenytársaival szemben. A háború azonban, ha egyszer kitör, a maga által teremtett kényszerek foglyaként nem csökkenti, hanem növeli a bizonytalanságot (Allison, 2023).

Még ha akadnak is Belszár mai utódai között olyanok, akik megértik a palotáik falán megjelenő írás jelentését, nem tudnak szövetségeseket, támogatókat keresni, mivel híveik gondolkodási horizontját behatárolja egyéni életük végességének tudata. A hosszú távú gondolkodás hiánya evolúciós örökség. Az ember megjelenésekor az idő körforgásos volt, nem volt se múlt, se jövő. A mindenkori jelenben a feladat a gyors és hatékony alkalmazkodás volt. A társadalom szervezettségének megnövekedésével megjelent a közösség jövőbeli alkalmazkodásának szüksége, az életbe belépő következő generációkról való gondoskodás szüksége, ami már kívül esett az evolúciósan örökölt rövid távú gondolkodás horizontján, melynek középpontjában az önzés, a mohóság, a „carpe diem” áll. A mai kapitalista társadalmak ennek a gondolkodásnak a jegyében hajszolják a GNP mutatója által mért mennyiségi gazdasági növekedést, ami jelentősen hozzájárul a minőségi élet alapjait képező természeti környezet leromlásához.

A kiutat a fenntartható növekedés irányában kereshetjük, mely a fogyasztói kapitalizmus uralmát megtörve a GNP mutatója által mért mennyiségi növekedés helyett elhozza a „minőség forradalmát”, amelynek szükségét Németh László már 1933-ban előre látta (Németh, 1933).

A megoldás talán közelebb van, mint sejtjük. Látjuk, hogy a létezők minden rezdülését adatként rögzítő hálózatra költöztetett ember kognitív képességeit kisajátító mesterséges intelligencia kilakoltatja az internetre csatlakozott felhasználókat a létből, mint azt jelenleg a ChatGPT a szemünk láttára teszi. A minőség forradalmárai azonban mernek élni. Kritikai gondolkodásuk, autonóm személyiségük megóvjá őket az Akárki diktatúrájától. Ők azok, akik a planetáris léptékű datafikáció és digitalizáció adta fejlesztési lehetőségekre építve az emberiséget gyötrő bajok gyógyítását is elősegíthetik.

Az emberi és a gépi intelligencia együtteseként megszülető szingularitással a földi élet regényének új fejezete kezdődhet, melynek hőse az Ember 2.0, Nietzsche szavával az „emberfeletti ember” lesz (Kurzweil, 2013). Kérdés persze, hogy lesz-e akkor valaki, aki emlékezik majd a költő dermesztő kérdésére:

„Majd eljön a hajfodrász, a tavasz,
S az agg föld tán vendég-hajat veszen,
Virágok bársonyába öltözik.
Üvegszemén a fagy fölengedend,
S illattal elkendőzött arcain
Jókedvet és ifuságot hazud:
Kérdjétek akkor ezt a vén kacért,
Hová tévé boldogtalan fiait?”

Felhasznált irodalom

- ALLISON, GRAHAM (2023): *Háborúra ítélve, Megmenekülhet-e Amerika és Kína Thuküdidész csapdájából?*, Budapest, Magyar Vezetőképző Alapítvány.
- BALAVÁNY GYÖRGY (2023): „Korrekt számítás szerint 2050 körül jöhet az emberiség totális összeomlása”, *24. hu*, 2023. 05. 15., <https://24.hu/tudomany/2023/05/15/szathmary-eors-klimavaltozas-evolucio-civilizacios-osszeomlas-interju/> (letöltve: 2024. 06. 20.).
- BENNIS, WARREN – NANUS, BURT (1986): *Leaders, Strategies for Taking Change*, New York, Harper and Brothers.
- BROOKS, DANIEL R. ET AL. (2020): Mielőtt véget ér a pandémia, gondoskodjunk róla, hogy többé ne történhessen meg újra, *Szabad Piac*, (2), 25–32.
- FUKUYAMA, FRANCIS (1994): *A történelem vége és az utolsó ember*, Budapest, Európa.
- HANKISS ELEMÉR (2011): A bizonytalanság kora?, *HVG*, 33 (46), 24–25.
- HUNTINGTON, SAMUEL P. (1993): The clash of civilizations, *Foreign Affairs*, 72 (3), 22–49. DOI: <https://doi.org/10.2307/20045621>
- KURZWEIL, RAY (2013): *A szingularitás küszöbén, Amikor az emberiség meghaladja a biológiát*, Budapest, Ad Astra.
- NÉMETH LÁSZLÓ (1933): A minőség forradalma, *Tanu* (3), 141–143.
- ORTEGA Y GASSET, JOSÉ (2003): *A tömegek lázadása*, Budapest, Nagyvilág.

The Writing on the Wall

ABSTRACT

The article examines the threats humanity facing in the not-too-distant future, including climate change, global social inequality, migration, overpopulation, religious fundamentalism, and the short-term thinking that evolution has left in humans, selfishness, and the unsustainable growth as a consequence of greed. The greatest source of danger is artificial intelligence, which extends human capabilities, and paradoxically, it may also bring the solution.

KEYWORDS: climate change, migration, global social inequality, overpopulation, artificial intelligence

CSEPELI GYÖRGY | Budapesten született 1946-ban. Az MTA doktora. Kutatási területe a nemzeti identitás, az antiszemitizmus, a cigányellenesség és a konfliktusmegoldás. Érdeklődése az utóbbi években az információs társadalom, a Big Data és a mesterséges intelligencia gazdasági-társadalmi hatásainak vizsgálata felé fordult.